

Inledning

Slumpen kan spela en märklig och positiv roll också vid tillkomsten av ett tidskriftsnummer. Vid ett besök i Malmö visade mig den kubanska, numera Helsingborgsbosatta poeten och översättaren Aleisa Ribalta Guzmán en antologi hon letat rätt på med bidrag av författare som skrivit om hennes nya hemstad, nämligen Bertil Gunnemo (red): *Skaldernas Hälsingborg*, utgiven 1955 av stadens fina bokhandel Killbergs, som också fungerade som förlag. Jag bläddrade i den, studerade innehållsförteckningen och stannade upp inför en text av journalisten och författaren Gustaf-Adolf Nilsson, som jag dittills bara kände till namnet. Den hade titeln ”C.J.L. Almqvists flykt” och visade sig rymma en intervju, gjord sextio år efter händelserna, med den danske färjkarl som fraktat flyktingen Almqvist över Öresund i full storm. Vännen och författarkollegan Oscar Patrik Sturzen-Beckers skildring av och dikt om samma händelse är ju välkänd och ofta citerad i Almqvistlitteraturen, men här fanns alltså berättelsen av en man som var med hela vägen. Visserligen förlänger han Almqvists vistelse i sitt hem med ett par dagar, men ändå: vilket fynd!

Gustaf-Adolf Nilssons intervju med Rasmus Nielsen inleder detta nummer av *Almqvistiana*. Jag fick god hjälp med illustreringen av Per Erik Ljung, barnfödd i Helsingborg, som lånade mig det innehållsrika bildverket *Helsingborg och dess färjor*, utgivet av Christer Jansson 2007 på Trafik-Nostalgiska förlaget. Härifrån kommer Marcus Larsons dramatiska omslagsbild, som så fint slår an tonen för det här ovanligt händelseladdade numret, där Bunny Ragnerstam avslöjar spelet bakom skandalen 1851, Cecilia Sidenbladh berättar om de hetsiga turerna i frågan om Almqvists skuld och Bengt af Klintberg hittat ett märkligt material i tidens komiska och satiriska kalendrar som säger mycket om hur Almqvist betraktades som offentlig person, som föremål för skvaller och spekulationer. Tack till alla medverkande, och mycket nöje till er läsare!

Jonas Ellerström

Helsingborg. Litografi av Alexander Nay ur Sverige framställt i taflor (1850–56).

GUSTAF-ADOLF NILSSON C.J.L. Almqvists flykt

Under en tid jag var bosatt i Köpenhamn kom jag i kontakt med mannen som klarade Törnrosaskaldens dramatiska flykt över Öresund. Det senare tidens påfund som heter vindsröjning förde anteckningarna i dagen.

Tyvärr saknar mina gulnade anteckningar årtal. Men mötet måste ha skett 1912 eller 1913, troligen det senare. Jag minns att det var Gustav Wied som hört om saken i ett journalist- och författargång och riktade min uppmärksamhet på den. Han hade i den vevan hjälpt mig med anvisningar hur jag skulle träffa personer som på närmsta håll upplevt Strindbergs tschandalaperiod ute i Holte. Mitt intresse för Carl Jonas Love Almqvist-minnet har väl i inte ringa mån ökat av att jag just slutat ett femårigt medarbetarskap i Oscar Patrik Sturzen-Beckers Öresunds-Posten. I det värdefulla biblioteket vid Norra Strandgatan i Helsingborg (gemensamt för redaktionen och redaktionschefen-tidningsägarns våning) hade jag funnit många personliga erinringar om Almqvist.

I nåt sammanhang under kotteriets prat fick Wied höra att C. J. L. Almqvists "livs frälsare" (som han uttryckte det) ännu fanns i livet och bodde i Köpenhamn. Genom journalistvännernas anvisningar kunde jag en dag besöka f. färjekarlen Rasmus Nielsen. Han var nära 90-årig men skulle mycket lätt ha tagits för en 60–70-åring. Och almqvistepisoden från ett sextiototal år tillbaka stod starkt levande i hans minne. Inte att undra på förresten. Den färjetur Rasmus Nielsen på Sturzen-Beckers uppdrag gjort över Sundet med landsflyktingen Almqvist hade så när kostat livet för alla ombord i färjebåten.

"Den 11 juni 1851 flydde han (Almqvist) från Stockholm, seglade på morgonen 19 s. m. [samma månad] från Helsingborg till Danmark samt fortsatte över Bremen och London till Nord-Amerika." (Ruben G:son Berg i *Nordisk Familjebok*.)

Sen färjeleden Helsingborg–Helsingör övertagits av ångbåtar – i

nyaste tid av ång(diesel)färjor – blev gamla hedervärda, slitsamma och hårdföra färjekarlslaget överflödigt. Ett yrke som för snart hundra år sen ställdes på avskrivning, sista mera direkta etappen i den utveckling som börjat med förfädernas urholkade ökstock. Numera bara levande ett fragmentariskt museiliv vid Öresundsstränderna.

När jag träffade Rasmus Nielsen var alltså hans bredbordade stor-snipa bortträngd från Öresundslinjen. Nielsen bodde sen i Helsingör och under sista åren av sin levnad hos en son i Köpenhamn. Det var i sonens hem Rasmus relaterade den hemska färden 1851 över Öresund med Almqvist som passagerare. Berättelsen flöt fram mellan livliga pipbloss.

Jag följer nedan mina återfunna anteckningar.

Vi låg – jag och mina färjekarlar – med båten förtöjd vid bryggan ungefär där Helsingborgs tullkammare nu finns. Det var bortåt sennatten. Regnet stod som spö i backen och det stormade som om osaliga andar dragit fram över oss. Sjön gick så hög, att båten ständigt måste länsas. På stranden såg vi bara strandvakten för natten, han hette Göran och var alla lurendrejares skräck. Nå, han försvann och strandremsan låg öde.

Då dyker det plötsligt fram fyra gestalter vid en vedtrave på stranden. Alla hade långa kappor och hattarna djupt ner i pannan. Den ene kände jag. Det var doktor Sturzen-Becker. Han hade ofta färjats över av mig. Nu kom han fram och ackorderade med mig om priset för en tur över till Helsingör. Som det var allra största risk att gå ut i den rasande stormen, stannade vi vid hundra riksdaler. Ja, det *var* mycket. Men risken var ju också stor för mig.

Doktorn gick sen bort och slog en herre på axeln:

– Allt är klart gamle vän. Stig nu i båten! Vi har ingen tid att förlora...

Den man som steg i båten hos mig var alltså herr Almqvist. Han var mycket omtalad och berömd. Dom andra herrarna kände jag inte. Herr Almqvist tog ett mycket hjärtligt och varmt farväl av herrarna på stranden. Naturligtvis hade Göran den spejaren kommit fram och glodde. Han fick också ett skämtsamt ord till farväl.

*Färjemansbåt under överfart. Detalj ur Johan Knutsons målning
Helsingborg med Kronborg, på Helsingborgs museum.*

Ja, så la vi ut. Och det tog en dryg stund att klara hamnpiren i den piskande sjön. Just som vi kom runt pirhuvudet fick vi en ovanligt grov sjö in i båten. Ett *under*, ja ett under var det att vi inte kantrade.

Men herr Almqvist blev mycket uppskakad. Han besvor oss att vända – men doktor Sturzen-Becker hade alldeles bestämt sagt till mig att vi *skulle* över. Och hundra riksdaler var ju ingenting att förakta!

Vi fortsatte. Jag satt till rors. Mina två karlar rodde och pojken min öste. För sjön bröt in oupphörligt. Och en stund senare när herr Almqvist lugnat sig hjälpte han till med att ösa läns. Det behövdes gott! Vi fick ändå inte båten läns och hade det ganska fuktigt. Stormen tog alls inte av... Tvärtom. Det blåste så att herr Almqvist förlorade hatten. Men han ville inte ta min sydväst utan satt barhuvad.

Ja, det blåste... Roddarna måste hugga i så att blodet sprang fram under naglarna. En av mina karlar svimmade av ansträngningen. Han föll från toften och jag högg genast hans åra för båten höll på att driva bort. Jag sa åt herr Almqvist att pyssla om den avsvimmade och ge honom en bra klunk ur flaskan vi alltid hade under aktertoften. Det

gjorde han. Och sen tog han rodet och jag får medge att han skötte det bra.

Den turen var nog en av de allra ”sväreste” jag haft i alla mina år på Öresund. Och sånt minns man...

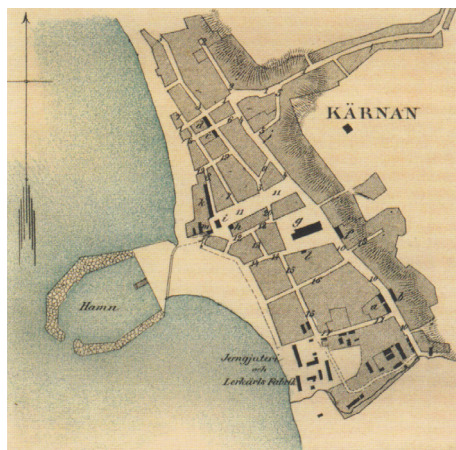
När vi kommit ungefär mittsunds brast plötsligt ena åran. Nå, gudskelov hade vi ju reservåra. Vi arbetade i fyra timmar, bokstavligt talat för livet – så var vi över. Genomvåta var vi naturligtvis. Och jag trodde först inte vi skulle orka gå hem. Men det gick. Den avsvimade ledde vi hem innan vi själv styrde hemåt. Man hade ju goda krafter den gången.

Herr Almqvist var *mycket* medtagen. Men han var en hurtig karl. Han orkade själv gå till mitt hem. Där sjönk han emellertid samman av överansträngning. Och nog somnade vi fort alla! Men först hade vi fört herr Almqvist till sängs och gett honom nåt värmande att dricka.

Sen syntes det som om herr Almqvist var riktigt sjuk. Vi hämtade en medicus som jag kände och han ordinerade nånting. Det gjorde herr Almqvist gott. Under dom tre dar han stannade hos mig fick han besök av mycket förnämt folk som hade gåvor med sig. På fjärde dagens morron beställde jag skjuts åt herr Almqvist. Och innan han for tog han min hand och sa nånting som så ungefär:

– Tack min hederlige man. Tack och farväl.

Ur Gustaf-Adolf Nilsson: Skånsk palett (1942)

Karta över Helsingborg från 1856 som visar den nya hamnanläggningen, invigd 1832.

CECILIA SIDENBLADH

Skyldig eller oskyldig?

Åtta författare om Almqvists skuld

Almqvist flydde som bekant från Stockholm den 11 juni 1851. Rykten spreds att han hade stulit reverser som han själv utfärdat till den gamle penningutlånaren von Scheven, skrivit nya med förvänd stil och förfalskad namnunderskrift och slutligen försökt förgifta von Scheven med arsenik. De kungatrogna Stockholmstidningarna inledde ett drev mot honom, Hierta och Aftonbladet, medan landsortspressen efterlyste mer information innan de ville ta ställning i saken. Polisförhör inleddes, Almqvist anklagades för stöld av reverser, för att ha skrivit falskt namn och för giftmordsförsök. Krigshovrätten sköt 1853 upp domen till framtiden då Almqvist själv kunde höras. Men Stockholms rådhusrätt hade försatt Almqvist i konkurs på grund av de reverser som Scheven hade lämnat in, och Almqvist dömdes 1854 som förrymd gäldenär till tre års straffarbete på fästning för skulder på sammanlagt 666 riksdaler till släktingar. Rådhusrätten underkände samtidigt Schevens alla reverser, som var orsaken till konkursmålet.

Mellan 1878 och 2022 har åtta författare grundligt satt sig in i polisförhørsprotokollen och rättegångshandlingarna och publicerat böcker där de redogör för resultaten av sina efterforskningar.

Först ut var **Arvid Ahnfelt** som i sin Almqvistbiografi 1876 skriver: ”Denna rannsaking är ur opartiskhetens synpunkt långtifrån tillfredsställande. [Den är] förestafvad af förutfattade misstankar eller dolda anläggningar.” ”Vittnesmålen äro... alltför motsägende, för att icke i avseende å vissa af dem, begagna ordet falska.” Ahnfelt är den förste som avfärdar ett indicium på Almqvists skuld, de två apotekarnas vittnesmål om att Almqvist gjort förfrågningar om gifter, som vem som helst kan inhämta i en bok om toxikologi. Han tar också upp att Scheven några år tidigare stämt sin hustru och son för förgiftningsförsök med arsenik.

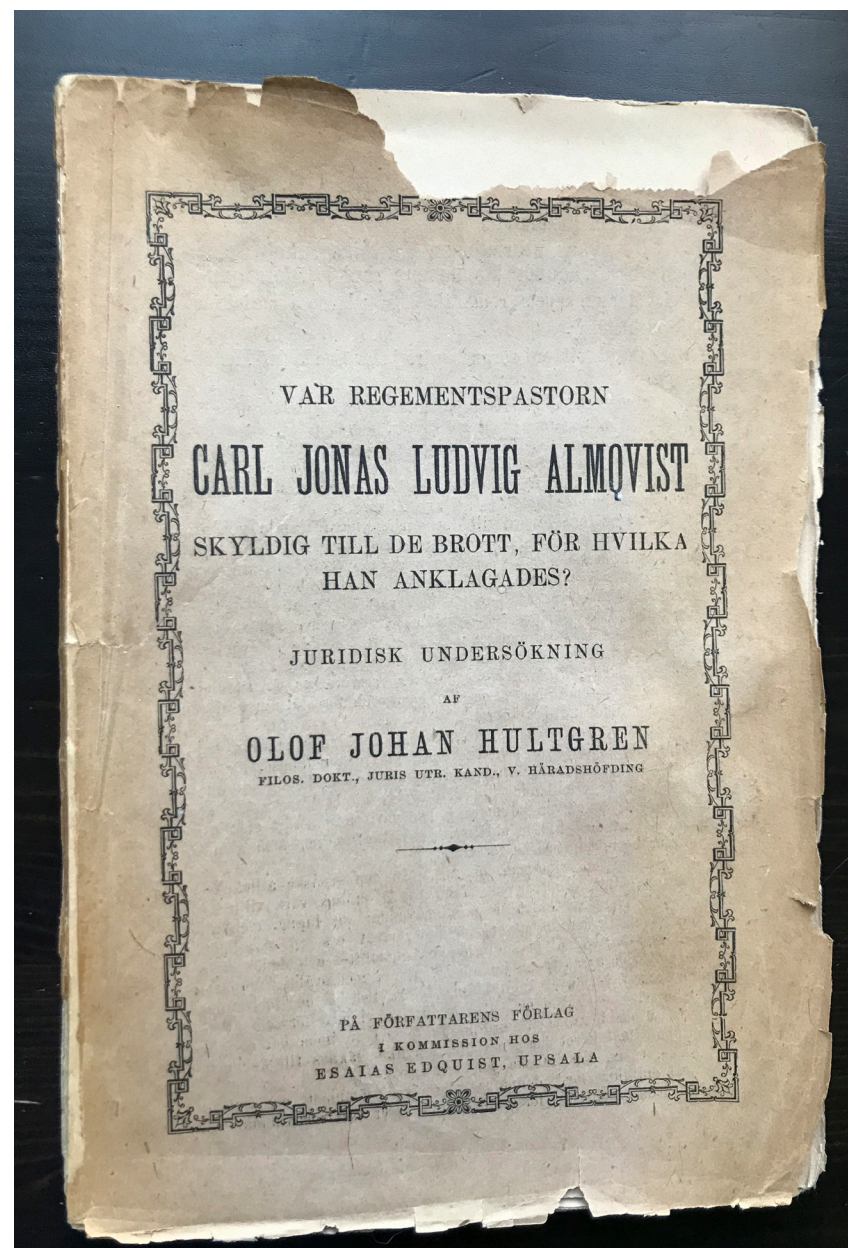
Albert T. Lysander, professor i latin och utgivare av Almqvists

skrifter, kastar i sin Almqvistbiografi skriven 1878 misstankarna på hushållerskan Hedda Högel som den verkliga brottslingen. Han sammanfattar: "Alla instämman numera i omdömet att någon större brottslighet hos Almqvist inför strafflagen icke framgår ur det, som verkligen är vordet bevisadt, och att förgiftningsförsöken icke äro bevisade".

Olof Johan Hultgrens skrift *Var regementspastor Carl Jonas Ludvig Almqvist skyldig till de brott, för hvilka han anklagades?* från 1881 förtjänar att lyftas fram ut glömskan. Hultgren, som var jurist och domare, verksam bara 30 år efter Almqvisträttegångarna och väl förtrogen med dåtidens rättskipning, pekar på felaktigheter vid rättegångsförfarandet och orimligt hårda domar. Han kan meddela fakta som överraskar nutida läsare: "även om den bevisning som förekommit mot Almqvist vore tillförlitlig, vilket den inte är, så betraktas stöld av egna skuldsedlar inte som stöld utan bedrägeri", vidare att "Sveriges då gällande lagar varken straffade sådant bedrägeri eller den art af bedrägeri att i diktad persons namn utfärda skuldsedlar". Enligt Hultgren kunde krigshovrätten alltså inte döma Almqvist för bedrägeri, ändå ansåg de att halv bevisning förelåg för dessa anklagelser, liksom för förgiftningsförsök, och lämnade målet till framtiden. Även detta var enligt Hultgren felaktigt eftersom Hedda Högels vittnesmål var uppenbart motsägelsefullt och föga trovärdigt; då hon var anställd hos Scheven var hon dessutom jävig. Även rådhusrättens åtgärd att sätta Almqvist i konkurs för en icke bevisad fordran anser Hultgren var olaglig, den baserades på Schevens förfalskade reverser, och Almqvist borde följaktligen inte ha dömts som bedräglig gäldenär. Rätten godkände ju i slutändan inte heller någon av de schevenska reverserna.

Eftersom Hultgren finner Schevens berättelse om reversstölden osannolik och Högels vittnesmål sakna trovärdighet frikänner han Almqvist på alla anklagelsepunkter.

Ruben G:son Berg, docent i litteraturhistoria, gör i sitt verk *Almqvist i Amerika* 1928 inledningsvis en ingående och kritisk analys av rättegångsmaterialet och andra bevarade vittnesmål. Han bedömer polisförhöret som otillförlitligt, pekar på underlåtenhet att be Scheven

19	Junii	—	pa° 530	—
31	Junii	—	3000	✓
9	Julii	—	1600	✓
12	Julii	—	3333:16	✓
5	Aug.	—	1000	✓
6	23 Aug	—	1500	✓
7	2 Sept	—	4800	✓
8	16 Sept	—	2000	✓

17233

17000

$$\begin{array}{r}
 100 - 15 - 17000 \\
 \quad 15 \quad 3 \\
 \quad 850 \\
 2 \overline{) 17000} \quad 1275 \\
 \quad 2550 \quad 15 \\
 \quad 200 - \quad 2.24
 \end{array}$$

Reversförteckning med ränteuträkning, som förefaller vara skriven vid två olika tillfällen och med olika pennor. Scheven kunde inte för polismästaren förklara vad uträkningen betydde – den är en uträkning av halvårsräntan efter 15%. En annan uträkning av räntan efter 18% hittades också av polisen. Foto Marcus Andræ, Statens kriminaltekniska laboratorium.

redogöra för sina affärer med Almqvist, underlåtenhet hos rättsinstanserna att beakta att Hedda Högel flera gånger ändrade sina vittnesmål om hur den påstådda reversförfalskningen gått till och om hur och när arseniken hamnade i havresoppan. Berg granskar också de PM som polisen fann i Almqvists chiffonjé: två av dem tolkades av polismästaren, med benäget bistånd av auditören Hamnström, som nedskrivna mordplaner. Berg accepterar i stället Almqvists egen förklaring att de skrevs som förberedelse för försvar mot de anklagelser som riktades mot honom av Högel och Hamnström. Dessa PM har spelat en viktig roll som indicier mot Almqvist och diskuteras av samtliga forskare.

Bergs slutsats är att beskyllningen för giftmordsförsök var obevisad och osannolik och att anklagelsen för stöld och förfalskning av skuldreverser inte heller blivit styrkt och utredd. Den juridiska domen över Almqvist var uppenbarligen förhastad och baserad på en ensidig undersökning – men Almqvist hade flytt, kunde inte försvara sig och lämnade fältet öppet för alla misstankar. Den juridiska grundsatsen att en anklagad är oskyldig till dess skulden bevisats hölls inte i helgd i 1850-talets Sverige.

Berg provocerade advokaten **Axel Hemming-Sjöberg** att redan året därpå, 1929, ge ut en motskrift, *Rättegången mot C.J.L. Almqvist*. Hemming-Sjöberg gör en noggrann och detaljerad genomgång av allt skrivet material från polisförhör och rättegångar, och finner Almqvist skyldig på alla punkter. Hans tolkning av rättegångsmaterialet i fallen Almqvist har betraktats som odisputabel, den har bildat skola och är fortfarande tongivande i synen på Almqvists skuld. Det är dock uppenbart att Hemming-Sjöberg utgår från att varje ord i protokollen är sant, han ifrågasätter inte för ett ögonblick materialets tillförlitlighet, vittnenas trovärdighet eller polismyndighetens oväld. Tvärtom hävdar han uttryckligen att Sverige 1851 var en rättsstat, och tillbakavisar med kraft Ahnfeldts, Lysanders, Hultgrens och Bergs ifrågasättande av polismyndighet och domstol för bristande opartiskhet.

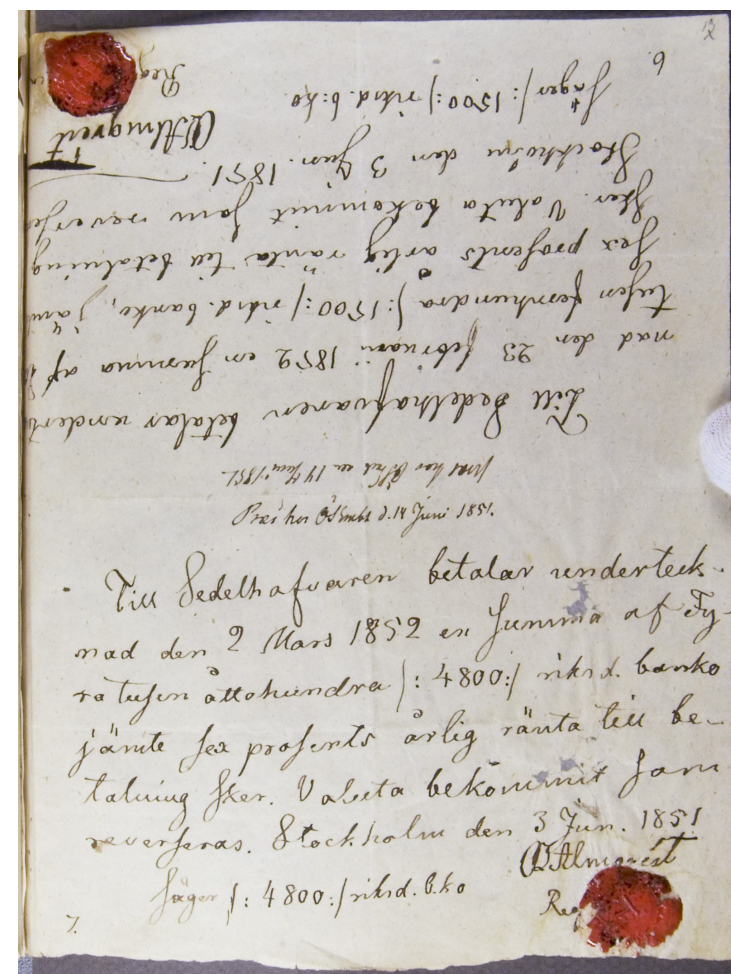
Det skulle dröja 40 år innan juridikprofessorn **Stig Jägerskiöld** i *Från Jaktslottet till landsflykten* 1970 sensationellt vände upp och ner på mycket av vad som tidigare skrivits om fallet Almqvist. 1987 sammanfattade han i *Oskuld och arsenik* sin undersökning som gick

ut på att Almqvist varit utsatt för en kunglig komplott. Det är dock inga mystiska konspirationsteorier Jägerskiöld kommer med; det är numera väl belagt att den tidigare framstegsvänlige Oscar I lät kronprins Carl, den blivande Karl XV, tysta den liberala/radikala pressen. Med hjälp av vänner inledde kronprinsen 1851 en aktion mot landets samtliga liberala/radikala tidningar som köptes upp eller lades ner; ett flertal chefredaktörer sattes i fängelse eller flydde ur landet. Auditören Hamnström var kronprinsens förlängda arm i dessa tidningsaffärer och har en ledande roll i Schevenaffären, där han inledningsvis förgäves försökte förmå Scheven att polisanmäla stölden av reverserna. Han var ett av huvudvittnena och presenterade ett färdigskrivet 40-sidigt vittnesmål vid det första polisförhøret den 14 juni 1851, dit han kallats med några timmars varsel.

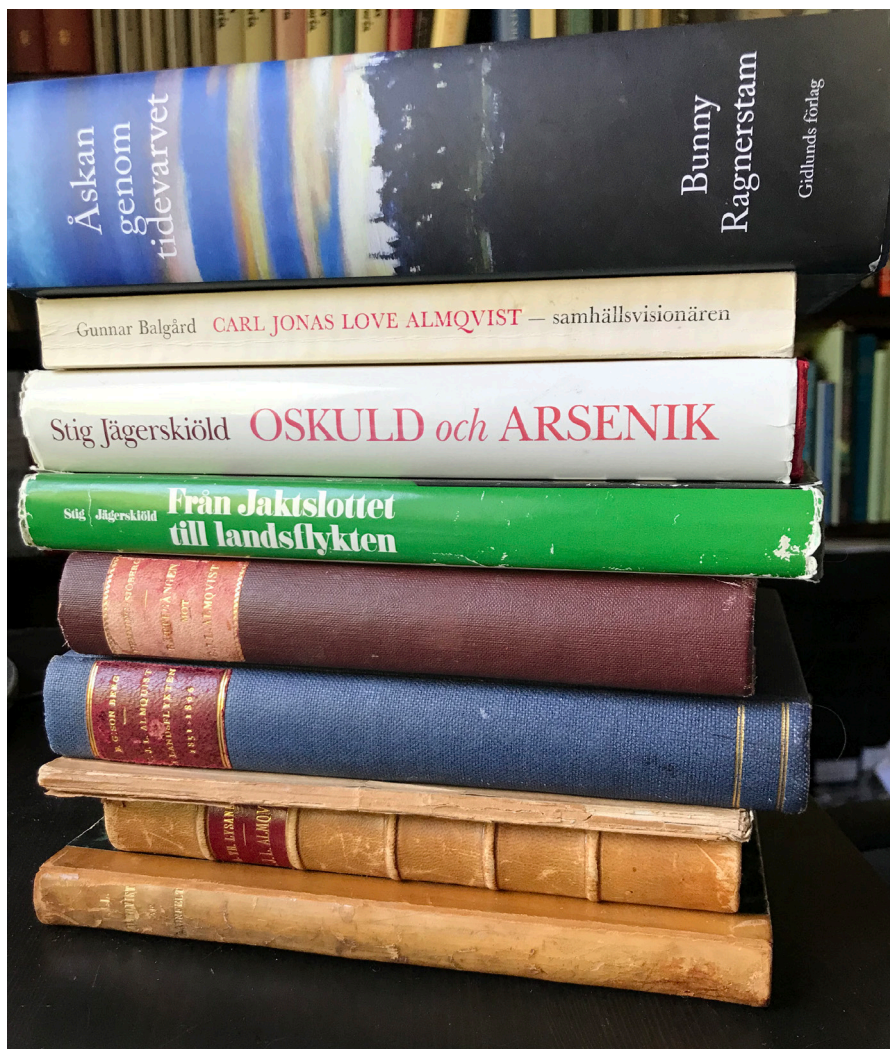
Jägerskiöld granskar fler av vittnena: "f.d. poliskonstapel" Lilja – som troligen tillhörde hemliga polisen – och hans hustru bodde ovanpå von Scheven, hustrun var Hedda Högels vän och rådgivare vad gällde arseniken i havresoppan. Hedda själv gifte sig senare med en polis. Lilja placerade i mars den 18-åriga "pigan" Amanda Brandt hos Scheven som kunskapare. Hon försågs senare med pengar, flyttade 1852 till Köpenhamn där hon utbildade sig till operasångerska och förvandlades till "friherrinnan" Amanda "von" Brandt. Hamnström introducerades av Lilja i början av juni och blev rådgivare till Scheven.

Jägerskiöld anlät en välkänd handskriftsexpert, förtrogen med 1800-talsstilar, som fastslog att Almqvist varken skrivit de falska reverserna eller brev som använts som indicier för hans skuld. Jägerskiöld lät dessutom lyfta bort sigillet på den bevarade reversen, som överraskande befanns sakna någon skrift under sigillet – det hade alltså satts dit innan reversen skrevs, ett bevis för att varken Schevens eller Högels vittnesmål var sanningsenliga. I Schevens bouppteckning hittade Jägerskiöld f ö ett flertal liknande reverser med förfalskade namn. Han utreder vidare Almqvists ekonomiska status, och pekar på att tidigare forskare inte räknat in Almqvist ansenliga inkomster från sina böcker. Han anser det troligaste vara att Almqvists lån på 18 000 riksdaler betalats tillbaka till Scheven som rivit reverserna, vilket var brukligt.

Misstron mot Jägerskiölds resultat var och är omfattande. Han

En dubbelrevers som åklagaren använt som bevis mot Almqvist – den enda av de "Almgrenska" reverserna som finns kvar. Texten på den rättvända reversen: "Till Sedelhafvaren betalar undertecknad den 2 Mars 1852 en Summa af Fyra tusen åttahundra (4 800:) riksd. banko, jemte sex prosents årlig ränta till betalning sker. – Valuta bekommit som reverseras. Stockholm den 3 Jun. 1851 Säger (4 800:) riksd. b.ko. CJ Almqvist". Observera att ordet "procent" är felstavat. Namnteckningen O Almgren är med annat bläck ändrad till CJ Almqvist. Under namnet står "Reg...", resten av ordet täcks av sigillet, som inte är Almqvists – och under sigillet finns enligt SKL:s undersökning ingen skrift. Foto Marcus Andræ.

Litteraturen i skuldfrågan. Foto (liksom s 9) Cecilia Sidenbladh.

hade emot sig att han inte framlägger en fullständig och omkonstruerad version av händelseförloppet, utan nöjer sig med att ifrågasätta Hemming-Sjöbergs forskning. Hans klargörande av de politiska och samhällseliga sammanhangen är dock av stort värde, något som senare forskare bygger vidare på.

Författaren **Gunnar Balgård** för ett intressant resonemang i *Carl Jonas Love Almqvist, samhällsvisionären* från 1973 kring hur promemoriorna kan tolkas ur olika synvinklar, beroende på om Almqvist faktiskt talar sanning eller inte i sitt brev till Hierta efter flykten, och kritiserar polismästarens underlåtenhet att på allvar pröva innebörden i dessa promemior. Balgård utvecklar uppslagsrikt Jägerskiölds resonemang kring luckor och felslut i undersökningsmaterialet, granskar särskilt Hamnströms roll, och fördjupar insiktsfullt Jägerskiölds resonemang kring de ekonomiska transaktionerna mellan Scheven och Almqvist. Exempelvis pekar han på att den ränteuträkning på 18%, som polismästaren aldrig tog upp i förhöret, stämmer väl med de uppgifter Almqvist ger Hierta.

Almqvist skriver att han fått tillbaka summan från procentarbolaget och betalat igen den till Scheven. Detta finner Balgård osannolikt, han tror inte att Almqvist är alldeles oskyldig. ”Han är skyldig till att vara skyldig von Scheven 18 000 riksdaler, till delaktighet i ockeraffärer och till att ha agerat testamentsexekutor i förhastade och olaga former.” Men det var inte detta som Almqvist anklagades för.

Författaren och historikern **Bunny Ragnerstams** *Åskan genom tidevarvet* från 2022 har recenserats i *Almqvistiana* 48, en artikel av författaren finns också att läsa i detta nummer. Jag nämner därför bara kortfattat hans gedigna redogörelse för den politiska utvecklingen efter marsoroligheterna 1848 och för den attack som kronprinsen 1851 iscensatte mot den liberala/radikala pressen. Ett särskilt kapitel ägnar Ragnerstam åt den angripne tidningsägaren Sandwall, vars affärer Almqvist var inblandad i. Ett helt nytt grepp om materialet i fallet Almqvist är det tidsschema som Ragnerstam lägger – han kan påvisa att ett antal händelser omtalas innan de inträffar. Fortsättning följer, Ragnerstam fördjupar enligt egen uppgift sina efterforskningar.

Själv har jag fått min världsbild rubbad av all denna läsning. Trots

att jag ansett mig väl insatt i fallet Almqvist har jag hittills trott att det endast var Jägerskiöld, Balgård och Ragnerstam som hävdade att förhör och rättegångar var riggade. Nu inser jag att *alla* de författare som fördjupat sig i fallet utom Hemming-Sjöberg frikänner Almqvist. Detta är tänkvärt.

Arvid Ahnfelt: *C.J.L. Almqvist, hans lif och verksamhet*, 1876

Albert T. Lysander: *C.J.L. Almqvist*, 1878

Olof Johan Hultgren: *Var regementspastor Carl Jonas Ludvig Almqvist skyldig till de brott, för hvilka han anklagades? Juridisk undersökning*, 1881

Ruben G:son Berg: *C.J.L. Almqvist i landsflykten 1851–1866*, 1928

Axel Hemming-Sjöberg: *Rättegången mot C.J.L. Almqvist*, 1929

Stig Jägerskiöld: *Från Jaktlottet till landsflykten, Nytt ljus över Carl Jonas Love Almqvists värld och diktning*, 1970

– , *Oskuld och arsenik, C.J.L. Almqvist i den europeiska krisen 1848–1851*, 1987

Gunnar Balgård: *Carl Jonas Love Almqvist, samhällsvisionären*, 1973

Bunny Ragnerstam: *Åskan genom tidevarvet, Historisk krönika om åren 1845–81*, 2022

Cecilia Sidenblad: *Rättegången mot Almqvist*, 2008, innehåller samtliga polisförhårens och rättegångshandlingar, vilka även kan läsas på Almqvistsällskapets hemsida.

INGEMAR LINDAHL

PÅ BESÖK FRÅN
EVIGHETEN

EKSTRÖM & GARAY

I syfte att få upprättelse återvänder Carl Jonas Love Almqvist till Sverige 150 år efter sin död. Han hoppas att en ny rättegång ska bevisa hans oskuld. Han möter andra vinddrivna existenser, blir indragen i deras problem och får nya vänner och följeslagare. Under resans gång blir han också ställd inför det moderna Sverige och det samtida livets tekniska och moraliska komplikationer.

Ingemar Lindahl är författare och diplomat. Han har tidigare utgivit dikter, en roman och biografier över Nils och Thora Dardel.

På besök från evigheten är en roman om dikt och verklighet, kärlek och själviskhet, liv och död, inspirerad av Sveriges mest visionära diktares tragiska levnadsöde. Boken kan köpas via Adlibris och Bokus och beställas i bokhandeln.

BUNNY RAGNERSTAM

På komplottmakarnas sida

Kritik av Hemming-Sjöberg

Mycket har skrivits om den så kallade Almqvistska kriminalgåtan, men inget har haft så stor inverkan på Carl Jonas Love Almqvists eftermäle som advokaten Axel Hemming-Sjöbergs bok *Rättegången mot C.J.L. Almqvist* från 1929; enligt honom råder inte minsta tvivel om Almqvists skuld. Trots att fyra tidigare och därefter ytterligare tre seriösa forskare – en av dem jag själv – har djupdykt i fallet och efterhand alltmer tydligt friat Almqvist från anklagelserna för stöld, bedrägeri och mordförsök, så har Hemming-Sjöbergs åsikt märkligt nog kommit att förbli den rådande.

Egentligen borde det räcka med att läsa juridikprofessor Stig Jägerskiölds två böcker i ämnet, *Från Jaktlottet till landsflykten* (1970) och *Oskuld och arsenik* (1987), samt författaren Gunnar Balgårds *Carl Jonas Love Almqvist – samhällsvisionären* (1973), för att man tillräckligt tydligt ska inse det orimliga i Hemming-Sjöbergs arbetsmetod och bevisföring, och att han inte har minsta insikt i eller väljer att bortse från normal källkritik. Men detta har uppenbarligen inte räckt. Med Hemming-Sjöbergs bok som rättesnöre har de flesta intresserade litteraturvetare verkat vilja ha Almqvist som en genial men mystisk författare, samt både tjuv, bedragare och giftmördare (även om mordet inte lyckades).

En avgörande fråga är varför Hemming-Sjöberg skrev sin bok.

Före 1929 hade tre tidiga studier – Ahnfelt (1876), Lysander (1878) och Hultgren (1881) – ifrågasatt anklagelserna, polisförhåret och rättsprotokollen, samt efterhand allt tydligare friat Almqvist. Och det gör framför allt litteraturhistorikern Ruben G:son Berg i sitt utmärkta och banbrytande verk *Almqvist i landsflykten* (1928). Berg nöjer sig nämligen inte med att undersöka fallet enbart genom rättsprocessen, utan är den förste att gå utanför det tillrättalagda så kallade rättsmaterialet. Sålunda undersöker Berg grundligt vad som skrevs i samtida tidningar

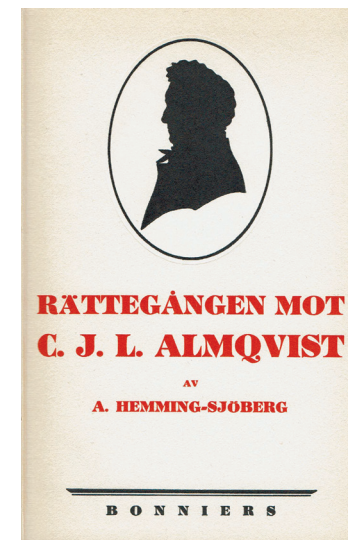
och finner tydliga indicier, men följer tyvärr inte upp dessa och inser därför inte hur nära han själv var att avslöja den politiska konspirationen mot Almqvist (och mot hela hans radikala samtid).

Året därpå, 1929, ger Hemming-Sjöberg ut sin bok och ger själv besked i förordet om varför han skrev den:

Som jurist kunde jag ... inte undgå, att förstå att litteraturens skildringar måste vara oriktiga och missvisande, och de beskyllningar, som där riktades mot de rättsliga myndigheternas behandling av saken, föreföllo mig misstänkta. En granskning av rannsakningsprotokollen visade, att jag icke misstagit mig, och jag fann, att de författare, som sysselsatt sig med saken, alla gått vilse i rättegångshandlingarnas labyrinter. Jag tänkte då att en jurists redogörelse för saken med framläggande av alla fakta kunde vara av intresse ... En objektiv redogörelse för rättegången och vad därmed har sammanhang är naturligtvis nödvändig ... Men det har också synt mig vara av betydelse att uppvisa haltlösheten av de nedsättande omdömen, som framkastats mot vårt lands rättsskipning...

Det dröjer dock ända till sjätte kapitlet innan Hemming-Sjöberg klargör förutsättningarna för sin arbetsmetod:

I dessa [tidigare] anmärkningar mot det rättsliga förfarandet ligger otvivelaktigt synnerligen allvarliga anklagelser mot rättsväsendet i vårt land under mitten av förra seklet ... Såväl polismyndigheter som domstolar voro ju organiserade i huvudsak på samma sätt som nu, rättsförfarandet var också detsamma, och landets ämbetsmän och domarekär åtnjöt då liksom nu anseende för oväld och omutlighet. Och dock skulle i denna rättegång både de undersökande och dömande myndigheterna visat icke blott grov försumlighet och oskicklighet, de skulle också ha uppträtt med en upprörande partiskhet. Det är omöjligt att förstå, huru man kunnat få denna uppfattning. ... Polisförhören leddes ... av den skicklige och erfarne juristen, polismästare Wilhelm Stråle, som redan året därpå befordrades till underståthållare och som slutade en vacker ämbetsmannakarriär såsom landshövding i Stockholms län.

För den som läser Hemming-Sjöbergs bok noggrant är det uppenbart att han skrev den som ett direkt svar på den dittills allvarligaste forskaren Ruben G:son Bergs verk.

Frågan blir vad kan man vänta sig för "objektiv" undersökning med en sådan premiss – att landets ämbetsmän och domare, då som nu och tydligen alltid, har varit och är oväldiga och omutliga? Precis som både Jägerskiöld och Balgård kommer fram till, så måste Hemming-Sjöbergs bok betraktas som ett försök att återupprätta 1850-talets korrupta rättsväsende. Enda sättet för Hemming-Sjöberg att göra detta blir att bevisa, genom de bevarade så kallade rättshandlingarna – vilka förutsätts vara korrekta – att därmed på förhand dömde Love Almqvist är skyldig till det han anklagas för ... en bedrift som Hemming-Sjöberg inte oväntat lyckas med!

Det återstår dock att undersöka om dessa ämbetsmän och domare verkligen var oväldiga och omutliga – och om advokat Hemming-Sjöberg själv var det.

Tydligast görs detta genom en undersökning av Hemming-Sjöbergs skildring av hur de så kallade ryktena om Almqvists brottslighet och flykt uppstod. Dessa rykten spelade en central roll i fallet, eftersom

Karikatur av Amanda Brandt, med sitt skrivna vittnesmål "Går An" i handen, i Folkets Röst den 14/6 1851 (under rubriken "Går-an-prestens »Slarfsylta«"), samma dag som hon ska förhöras muntligt.

de påstådda brotten vid denna tid var så kallade *angivelsebrott*, och den gamle procentaren J.J. von Scheven envist vägrade ange vännen och affärskompanjonen Almqvist, särskilt när han insåg att en sådan angivelse kunde innebära dom om halshuggning av Almqvist. von Schevens vägran innebar därför att polismyndigheten på annat sätt måste få *kännedom* om brotten, enklast och snabbast genom "rykten", för att man skulle kunna ingripa mot Almqvist.

Redan i inledningens första stycke skriver Hemming-Sjöberg:

De första dagarna i juni månad 1851 spred sig i Stockholm ryktet, att regementspastor Carl Jonas Ludvig Almqvist ... fränstulit en gammal f.d. ryttmästare Johan Jakob von Scheven ett antal reverser till betydande belopp. Snart växte ryktet och det sades, att Almqvist ... även försökt mörda ryttmästaren von Scheven genom förgiftning. Ryktet fick inom kort en vidsträckt spridning.

Inget kan vara felaktigare – vilket går att bevisa – och Hemming-Sjöberg belägger inte heller sitt påstående om dessa rykten. Det han inledningsvis kallar rykten var nämligen enbart sladder mellan högst tjugotalet personer – vilket också går att bevisa – från en stöldankla-

gad och upprörd Amanda Brandt inför sina väninnor, via sonen Johan von Scheven ända till Almqvist själv. Och Almqvist råkar senare i brev till polismästare Stråle kalla detta sladder för rykte, vilket lämpligt införs i vad som har kommit att kallas ryktesspridningen.

Och genast på nästa sida av inledningen konstaterar Hemming-Sjöberg:

Redan på förmiddagen ... den 13 juni, hade ryktet nått polismyndigheterna, som omedelbart föranstaltade om undersökningar, så att redan kl 10 f.m. den 14 juni formligt polisförhör kunde hållas.

Inte heller detta påstående belägger Hemming-Sjöberg, men upprepar det på första kapitlets tredje sida, då med följande källhänvisning:

Huru ryktet nått polismyndigheten, därom upplyser icke polisförhørsprotokollet. Ursprungligen hade protokollsförande notarien i protokollet antecknat att "af härvarande tjenstemän blifvit anmält, att uti staden rykte försports" om de begångna brotten, men ordföranden, polismästare Stråle, har vid protokollets justering uteslutit denna anteckning.

Det märkliga är att den tjänsteman som påstås ha anmält ryktet måste vara polismästare Stråle själv. Ty i ett fyrtiotvå år senare skrivet "P.M." råkar Stråle, i ett försök att dölja sin roll i Almqvist-komplotten, tvärtom avslöja saker som annars *inte* skulle vara kända. Viktigast av dessa är att Stråle berättar *när* och *hur* han – personligen, helt ensam – på eftermiddagen fredag den 13 juni gör sitt *första* besök den dagen hos J.J. von Scheven för att försöka övertala denne att avge en angivelse mot Almqvist – vilket inte lyckas, såsom Stråle tvärtom påstår. Detta besök nämns inte i förhørsprotokollet, enbart Stråles *andra* besök senare samma eftermiddag då han med medhjälpare hämtar "convoluter" hos von Scheven.

Detta skildrar Hemming-Sjöberg på ett märkligt sätt, genom att påstå att ryktena redan var kända. Han sammanför också de två besöken till ett:

[Stråle] hade ock personligen jämte polismästaren S. de Maré redan samma dag ryktena nått polisen deltagit i de förberedande undersökningarna. De bägge polismästarna hade alltså då besökt ryttmästare von Scheven för att vinna upplysningar i saken...

Sammantaget skriver Hemming-Sjöberg om rykten på (minst) åtta ställen i sin bok (s 7, 8, 17, 337, 353, 359 och 419, samt indirekt på s 225), och på tre av dessa när ryktet började spridas. På ett ställe skriver han till och med specifikt, och helt uppdiktat, att det skedde på förmiddagen – således den 13 juni – ”och redan samma dag igångsattes den förberedande undersökningen”.

Men ingenstans belägger Hemming-Sjöberg *hur* och framför allt när ryktet nådde polisen eller *hur* den förberedande undersökningen då igångsattes. Frågan är var han har fått dessa uppgifter ifrån?

Naturligtvis från polismästare Stråles PM:

... icke någonting [hade] kommit till Polismyndighetens kännedom förrän den 13 Juni *middagstiden* då ett löst rykte avhördes, uppkommet därav att en av ovannämnda personers bekanta uti en Schweitzeri lokal [fått höra] om de misstänkta brotten. Förklaringen synes ligga däruti att von Scheven förbjudit samtliga personerna att yppa något och i anledning av upprepade uppmaningar att anmäla förhållandet förklarat sig ställa saken ”under Guds dom”. [min kursiv]

Här nämns således ryktesdatumet den 13 juni, på enda stället i all dokumentation.

Men Stråle råkar även förklara att samtliga personer som hört ryktet var kända av von Scheven – det var alltså inte alls så ”att ryktet var ute och till och med så allmänt gängse att det talats därom på offentlig restaurang”, som Hemming-Sjöberg skriver. Denna restaurang var helt enkelt det schweizeri där en väninna till Amanda Brandt arbetade och hos vilken Amanda var tillfälligt inneboende, och där hörde sammanlagt fem personer talas om saken. En av dessa var sonen, sockerbruksägaren Johan von Scheven, som själv sökte upp henne för att kontrollera ryktet om fadern och Almqvist.

P. M.

med ledning af ranssakeringen 1851, angående Regiments Kåstom (J. J. Öllmqvist), misstänkt för tillgrepp af reverser, bedrägeri och tre särskilda försök att med arsenik förgifta f.d. Ryttmästaren Johan David von Scheven.

Von Scheven, född 1775, gift 1818, ^{död 1851} var fader till 6 barn, alla, utom sonen Johan, född 1836, aflidne, det dötte 1842.

Von Schevens hustru afled 1853. Sonen Johan, numera aflidne, har efter lemnat tekniska brödsafvingar

Sjelf förmäldes Ryttmästaren von Scheven att han ”helt följde af olyckliga förhållanden” ledde skiljed från sin familj. Luthigt ett ganske allmänt omvärderande han varit procenter, misstänksam, cynisk och en hård man. Han hade ansett sig ägna sig åt att vara en ”största besvär”. Området egendomen siggsta på 20 områden och benämndes ”Största besvär”.

Hustrun von Scheven meddelade under ranssakeringen att hon icke botten tillfamnans med mannen sedan 1837, eller af honom erhållit något understöd och icke på 6 årstid talat vid honom, utan såsom förskändad på ett näringställe beredt sig till uppgiften.

Sonen Johan yttrade att han för flera år icke umgåtts med eller besökt sin fader omödan denne uttänande ”efter en den snällare upkommen vätte ”geng” visat sig mindre värtig omödan.

Den antydda rättsgången är kanske känd af endast några få. Ryttmästaren von Scheven hade omkring 1843 anförträtt hela sin förmögenhet, bestående endast af skuldsedlar till sonen i afsigt att undgå beskattning för inkomst af kapital. Då Ryttmästaren efter taxeringar ville återbekomma skuldsedlarna upstod olika meningar mellan fader och son. Uppi anmälde honom af kändissten H. F. Dalman, lyckades det dåvarande Polismästare B. F. Bergman att upgöra en för fadern mindre fördelaktig förlikning.

Första sidan av polismästare Stråles PM.

Men även polismästare Stråle far med lögn om datumet den 13 juni för att få sin historia att gå ihop. Det går nämligen att belägga att ryktesspridningen började först tidigt lördagen den 14 juni, dessutom systematiskt igångsatt – enda sättet för polismästare Stråle att snabbt kunna ingripa i det som därmed blev kriminalfallet Almqvist. Och ingripandet skedde genast samma dag då polisförhøret, slutligen formellt korrekt, kunde inledas klockan 10.

Det är uppenbart att juristen Hemming-Sjöberg inte alls var så oväldig själv. Man måste fråga sig varför han, annars så överdrivet noggrann i sin advokatyr, inte belägger denna uppgift som han bygger sin argumentation om ryktena på, och varför han överhuvudtaget inte omnämner Stråles PM i sin bok.

Förklaringen är att om han skulle skriva om Stråles PM och dennes första besök och övertalningsförsøket hos von Scheven, så skulle han avslöja att polismästaren var en del av ett politiskt angrepp mot Almqvist (och alla övriga liberala och socialistiska radikaler).

I sitt förord skriver Hemming-Sjöberg dessutom att han som jurist ville framlägga ”alla fakta”. Han har lusläst Ruben G:son Bergs verk lika noggrant som fan påstås läsa Bibeln, men för att kunna återupprätta rättsskipningen på 1850-talet, så har han valt att avstå från flera andra obehagliga fakta. Sålunda låtsas han inte om Bergs uppgift om en märklig nyhet i *Morgonbladet*, en tidning startad av kungen och allmänt känd som ”polisens organ”. Redaktör var kungens lösmynte handgångne man, kammarjunkaren vid hovet E.M.C. Pontin, som i arrogant övermod skryter med en sensationell och avslöjande nyhet om läckta polisiära uppgifter – ”redan torsdagen vid middagstiden erhöi vi kännedom [om att Almqvist] föregående dag” hade avvikit.

Alltså hade den tydligt involverade Pontin fått veta redan den 12 juni, dagen före Stråles uppgift i hans PM, att Almqvist flytt onsdagen den 11 juni. Hemming-Sjöberg måste ha insett att om han skrev om detta, så skulle många besvärande omständigheter avslöjas – a) att Almqvist hade stått under polisspaning, b) att polisen därför visste att han flydde den 11 juni, c) därmed även vilken båt han tagit, samt d) att han färdades till Örebro med första snabbbrutten för året med båt/diligens mot Göteborg.

Lika besvärande måste Ruben G:son Bergs två gånger framförda uppgift om centralfiguren i rättsprocessen, vice auditøren E. Hamnström, ha varit:

Vittnen sådana som Hamnström ... var den, som påstods ha lämnat pöbeltidningen *Folkets röst* material till dess skandalnummer om Almqvist den 17 juni ... (s 60)

respektive:

Franz Sjöberg hade, egendomligt nog, kommit över vissa delar av rannsakningsprotokollet ... (s 111)

Det syns tydligt i nyhetsrapporteringen vilka kungatrogna tidningar som hade fått samma material. Saken bekräftas i det av kungen ekonomiskt stödda *Söndagsbladet* – med förödande avslöjanden om hela den så kallade rättsprocessen. Juristen Hamnström, som i det fördolda brukade sköta kungens tidningsaffärer, hade nämligen långt i förväg skrivit sitt omfattande ”vittnesmål”, och säkert ett par veckor i förväg mångfaldigat och delat ut detta till de kungatrogna tidningarna, däribland *Folkets Röst*. Och dess totalt oberäknelige redaktör Franz

Vice auditör E. Hamnström, kunglig tidningsförhandlare som långt i förväg spred sitt ”vittnesmål” till den rojalistiska pressen. Karikatyr i *Folkets Röst* den 14/6, samma dag som han ska avge ”vittnesmålet” i polisförhøret.

Almqvist, med gömda reverser i rocken, tuktas av bl a kronprins Carl, polismästare Stråle och juristen Hamnström. Karikatyr i Folkets Röst den 7/6, en vecka innan ryktena började spridas.

Sjöberg hann i god tid beställa ett flertal avslöjande träsnittskarikaty-rer av Almqvist, och märkligt nog även av flera inblandade komplott-makare som Hamnström och Stråle, och dessa publicerade han *innan* saken blivit ett polisiärt fall.

Hamnströms "vittnesmål" måste därför betraktas som ett slags scenario till hela komplotten. Och när polismästare Stråle slutligen kunde ingripa rättsligt lördagen den 14 juni, lät han Hamnström läsa upp detta "vittnesmål" som en sanningsenlig inlaga i polisförhøret om Almqvists påstådda brott, vilket intogs i protokollet utan en enda följdfråga, vare sig då eller i krigshovrätten. Detta viktiga faktum, till-

sammans med flera andra, avslöjar att processen mot Almqvist var en i förväg planerad skenrättegång.

Därmed ställs hela rättsprocessen i en ny och ytterst besvärande dager, vilket Hemming-Sjöberg inte låtsas om. Ty med normalt bedri-ven källkritik kan inga vittnesmål i polisförhøret längre tas för givna – utom ett, sonen Johan von Schevens, eftersom han inte kan ha varit involverad i komplotten. Inte ens Almqvists hustru Marias, dottern Marias och brodern Fridolfs vittnesmål kan tas som sanningar, fast de inte ingick i komplotten, eftersom alla tre kan ha haft anledning att skydda Almqvist (och troligen gjorde det). Och uppgifter från övriga vittnen i protokollet går inte heller att lita på, om inte dessa kan kon-firmeras av andra källor, utanför det tillrättalagda och bevarade rätts-materialet.

Det kan möjligen ursäktas att Ruben G:son Berg inte själv forska-de djupare och skrev om detta. Men att hela processen kunde vara en politisk skenrättegång kan inte ha föresvävat honom, särskilt som han hade fått forskningsanslag och var inställd på att skriva om Almqvist i landsflykten. Det skulle dröja drygt sextio år innan någon började ana att det pågått en kunglig reaktion mot Almqvist, och mot hela den liberala och socialistiska pressen.

Den som gjorde detta var filmaren Janne Lindqvist under resear-chen till hans märkliga filmsvit om svenska industrialiseringen genom samtida foton, *Tiden är en dröm*. Han började undersöka saken – samt kontaktade och överlämnade sitt påbörjade undersökningsmaterial till mig. För vid den tiden hade jag forskat och skrivit böcker om den-na tidigare okända epok och den skräckinjagande folkliga radikalism som tre år tidigare störtat de flesta kungahus i Europa, och som kung Oscar I personligen stått öga mot öga med utanför slottet, samt be-ordrat sin militär att blodigt krossa.

Detta folkliga upprorsförsök i Stockholm i mars 1848 blev därmed själva grunden till den kungliga reaktionen, men inte bara mot den folkliga radikalismen, utan även mot de tidningar och liberala och radikala journalister som stödde de folkliga kraven på rösträtt och rättvisa. Den främste bland dessa skribenter var Carl Jonas Love Alm-qvist – *en av regeringens farligaste fiender*, som man allmänt talade om

honom vid hovet; ett känt faktum som Hemming-Sjöberg ignorerade.

Hemming-Sjöberg hade nämligen tagit som sin uppgift att återupprätta den påstått korrupta rättsapparaten, för att samtidigt förhindra fortsatt forskning som kunde avslöja en kunglig komplot mot Almqvist, och han måste ha insett vad uppgifterna i Bergs bok – och i *Morgonbladet*, *Söndagsbladet* och *Folkets röst* – innebar. Men advokaten valde att ställa sig på komplottmakarnas sida och avstod från att skriva om detta, liksom även om alla övriga fakta om Hamnström – ty det finns fler besvärande sådana, även i själva rättsmaterialet, vilket Hemming-Sjöberg nogsamt glider förbi. För att inte tala om alla fakta både i och utanför materialet om mängden involverade landshövdingar, landssekreterare, jurister, domare, redaktörer, bankdirektörer, militärer med flera som i varierande grad deltog i det omfattande politiska angreppet, och vilka samtliga förbigås med talande tystnad av Hemming-Sjöberg.

Den som vill kan naturligtvis lägga ner ett betungande arbete på att kontrollera och dubbelkontrollera allt han skriver om Ruben G:son Bergs forskning – men det behövs inte. Jägerskiöld och Balgård påvisar tillräckligt mycket sådant i sina böcker, och själv tänker jag för gott lägga advokaten Axel Hemming-Sjöbergs bok till handlingarna.

BENGT AF KLINTBERG

Tidningsutgivare i New York? Mormonbiskop? *Profetiorna i Drift-Kuku och Spyflugan om Almqvists öde*

Det är väl känt att de kyrkliga och konservativa kretsarna kastade sig över Almqvist när han utmanade moralen i landet med *Det går an*. Anklagelserna att han hade försökt giftmörda ryttmästaren von Scheven och landsflykten till Amerika försåg de skadeglada med ytterligare bränsle. Vi som är trogna läsare av *Almqvistiana* minns omslaget till # 47 från 2022, en karikatyr föreställande Lars Johan Hierta och djävulen i slagsmål om *Det går an*-prästen.

Tillsammans med visforskaren Christina Mattsson är jag för närvarande sysselsatt med en biografi över litografen och litteratören Theodor Öberg. Inte många har hört hans namn, men några känner till hans pseudonym som utgivare av vissamlingen *Filikromen*, Axel Ivar Ståhl. Han dog 1860 vid 40 års ålder i tuberkulos, alkoholiserad och utfattig. Under arbetet med biografien har jag flera gånger stött på Almqvists namn i Öbergs komiska kalendrar *Drift-Kuku* och *Spyflugan*.

Inte alla Öberg-kalendrar med skämtsamt innehåll salufördes som komiska kalendrar. Ungefär hälften av dem är anekdotkalendrar, där innehållet består av korta skvallerhistorier om känt folk, ofta utmynnande i en kvick replik som personen i fråga ska ha uttalat. För en nutida läsare har komiken mattats betydligt. Den andra hälften, där orden ”komisk kalender” ingår i titeln, har motstått tidens tand bättre, bland annat därför att de är illustrerade med livfulla karikatyrer.

1800-talets litterära kalendrar kan vara värda en kort historik. De utkom vanligtvis bara en gång om året, gärna strax före jul så att de kunde få spridning som julklapp. Tidigast innehöll de poesi av flera författare, som inte sällan framträdde under pseudonym. Ett exempel är Atterboms *Poetisk kalender* (1811–1821) med bidrag från utgivaren själv och andra fosforistiska poeter. Den författare som fick störst betydelse för Öbergs utgivarverksamhet var Wilhelm von Braun, som

anslog en mer humoristisk ton än föregångarna och som med sitt uttalade intresse för erotik ansågs frivol. Förutom fyra diktsamlingar publicerade han tio poetiska kalendrar, i vilka innehållet inte bara är dikter utan också prosastycken och någon gång dramatik. Det var ett recept som Öberg skulle använda sig av i sina komiska kalendrar.

Den första litterära kalendern i Sverige som presenteras som "komisk kalender" utkom 1846 i Göteborg på D. F. Bonniers förlag. Titeln är *Komisk kalender för 1847, i förening med flera små, men glada författare utgifven af den erkänt minste*. Bäst känd av bidragsgivarna är Oscar Patrick Sturzen-Becker, signaturen Orvar Odd. Han medverkar med kåseriet "Svenska stilprofver", där han låter en författare som han kallar Blancheman Almqvistsson representera "romanstil". Det fragment ur dennes roman "Danvikens Engel" som återges i kåseriet är ett lustmord på Almqvists och August Blanchés romantiska romanprosa.

År 1849 utkom första årgången av kalendern *Drift-Kuku*. Undertiteln är misstänkt lik den som ingick i Göteborgskalendern tre år tidigare: *Med bidrag af några stora författare och många små lergökar samt prydd med en hel hop små, men glada figurer*. Inget redaktörsnamn finns på titelbladet, men alla tre årgångarna är redigerade av Theodor Öberg som också står för illustrationerna.

Alla årgångarna av *Drift-Kuku* inleds med en "Profetisk almanach" där läsaren får veta vad som kommer att ske under det nya årets 365 dagar. Spådomarna består till stor del av satiriska slängar, ofta riktade mot de högre stånden, som tillsammans ger en rolig bild av tidens politiska käbbel och kändisskvaller. De unga upphovsmännen skonar inte den egna kretsen av litteratörer. Spådomen för den 4 juni 1850 lyder: "Dödsstraff afskaffas. I stället måste förbrytaren läsa alla nyare poeters arbeten."

I profetiorna möter vi flera välkända namn, däribland Lars Johan Hierta, Fredrika Bremer, filosofen Boström, Emilie Flygare-Carlén och Gunnar Wennerberg. Några har kanske främst fått en plats genom att de tillhörde Öbergs vänkrets, som skådespelaren Johan Jolin. Ett namn som ofta återkommer är Sofie Sager. Hon blev riksbekant när hon blev utsatt för ett våldtäktsförsök och lyckades få förövaren fälld i domstol. *Drift-Kukus* profetiska almanackor utgör ett udda tidsdoku-

ment, en krönika i skrattspegel över vad som tilldrog sig i riket i början av 1850-talet.

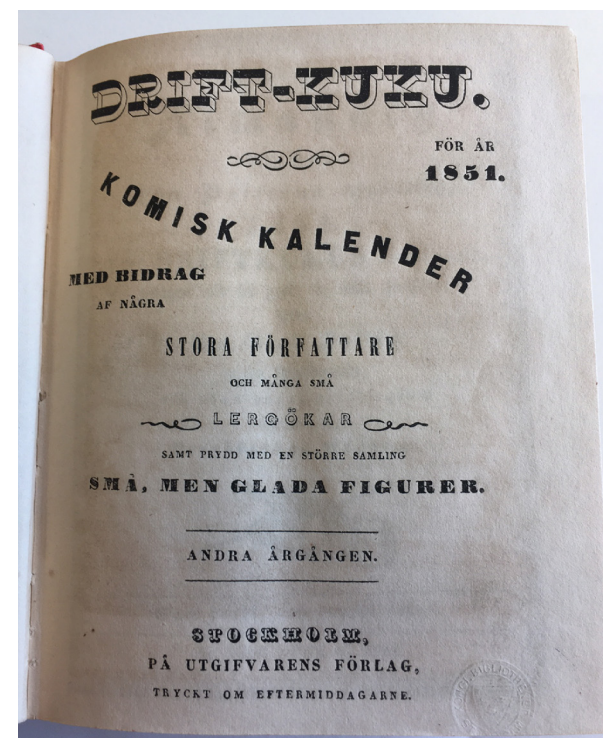
Vid sidan av de satiriska skämten innehåller profetiorna en hel del muntra fantasier utan anknytning till några levande personer. I *Drift-Kuku* för år 1851 hittar man följande exempel: Den 4 februari "får en löjtnant förstoppning. Felet är skraddarens." – 25 maj: "Flyter liket efter en död kärng uppför Norrström." (Säkert en reminiscens av skämtsagan "Käringen mot strömmen".) – 9 juli: "Spatserar Gustaf I:s staty från Riddarhustorget." – Den 1 oktober: "Den stora hafsormen visar sig i Fateburssjön."

Carl Jonas Love Almqvists namn återkommer flera gånger. Spådomen för den 3 september 1850 lyder: "X. Y. Z. Almqvist blir utnämnd till rikshistoriograf." Man kan undra varför de tre initialerna i förnamnen har ersatts av X. Y. Z. Antagligen beror det på att någon har retat sig på att Almqvist använde sig av alla tre förnamnen. Varför nöjde han sig inte som de flesta med bara ett eller två förnamn? Utnämningen till "rikshistoriograf" kan kanske sättas i samband med att Almqvist hade fått kritik för sina pastischer på fornordiska sagor i imperialoktavupplagan av *Törnrosens bok* som kom ut 1849.

I profetian för den 8 januari 1851 läser man: "Pastor Almqvist och biskop Fahlcrantz träffas utan att bitas." Biskopen var Almqvists argaste vedersakare efter publiceringen av *Det går an* och hade försökt få honom avsatt som präst. Vid sidan av sin kyrkliga gärning ägnade han sig åt vittert författarskap och hade 1842 blivit invald i Svenska Akademien.

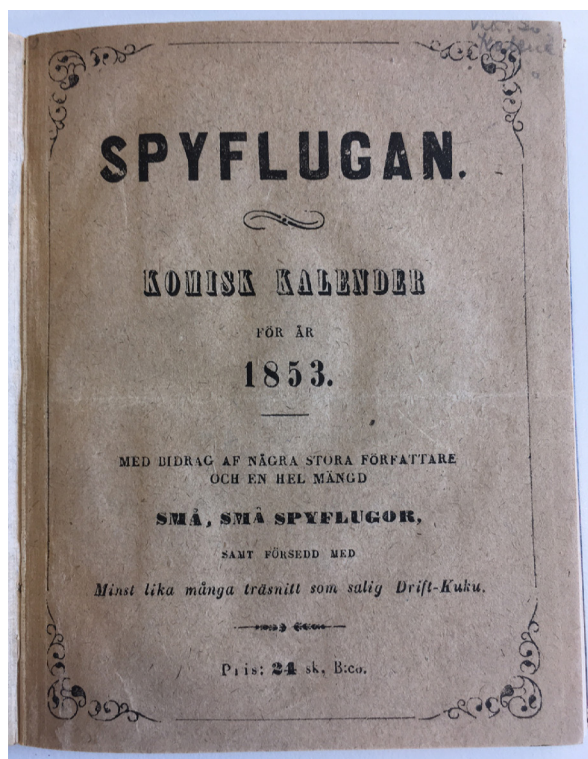
Den profetiska almanackan för år 1852 innehåller inte mindre än fyra spådomar som gäller Almqvist. När kalendern kom ut i slutet av 1851 var förgiftningsskandalen allmänt känd och Almqvist hade flytt ur landet; ingen visste var han befann sig. I *Drift-Kuku* för 1852 får man veta att tidningarnas spekulationer inte är att lita på. Den 3 januari: "Pastor Almqvist börjar åter bli Tidningsanka." De oriktiga uppgifter som stått att läsa i tidningarna under det gångna året kommer att följas av flera.

En dryg månad senare, den 5 februari, vet kristallkulan berätta vart rymlingen har tagit vägen: "H:rr Almqvist, Lindman och Sand-

wall upprätta en konservativ tidning i New-York." I sin stora Almqvistbiografi skriver Johan Svedjedal utförligt om Johan Sandwall: "Han var en av 1840-talets ledande liberala tidningsmän, bosatt i Jönköping. Politiskt tillhörde han liberalismens vänster. Hans planer för framtiden var stora, hans inflytande på omgivningen enormt. Utan att tveka utmanade han det bestående, omgiven av reformvännernas beundrande blickar. Men allt slutade i en katastrof. 1851 upptäcktes att han hade förskingrat en stor summa pengar. För att slippa rättegång och straff flydde han till USA. Fortfarande i landsflykt avled han 1867." (del 3, s 120)

Som synes finns det stora likheter mellan Almqvists liv och Johan Sandwalls. De var båda tidningsmän och hade periodvis stått i nära kontakt med varandra; vid mitten av 1840-talet var Sandwall Loves viktigaste förläggare. För *Drift-Kukus* anonyma orakel måste det ha

varit en frestande tanke att de efter flykten till USA hade återupptagit samarbetet.

Den tredje mannen, Elof M. Lindman, var även han en radikal tidningsman som hade tvingats lämna Sverige. Han emigrerade inte till Amerika utan blev kvar i Europa och återvände så småningom till Sverige. I Bunny Ragnerstams bok *Åskan genom tidevarvet* har han fått tiotalet sidor.

Fanns det ett stänk av galenskap i Almqvists geni? Sådana tankar kom ibland till uttryck i dagspressen, vilket kan förklara spådomen för den 16 mars 1852: "Pastor Almqvist återkommer tvärt och söker Sysslomans-tjensten vid Wadstena hospital." Hospitalet var landets kanske mest kända dårhus. Ännu hundra år senare fungerade det som ett sådant. Min gode vän Carl Henrik Svenstedt har berättat att han i

ungdomen hörde uttrycket "Han har fått enkel biljett till Vadstena" om psykiskt sjuka som hamnat på hospitalet för att aldrig komma ut.

Den sista spådomen om Almqvists öde i 1852 års årgång av *Drift-Kuku* lyder som följer: Den 5 april: "Ryttmästar v. Scheven låter slå en medalj öfver Almqvist." Den gamle procentaren, som dog 1854 mitt uppe i försöket att med rättsliga åtgärder ta ifrån familjen Almqvist dess lösöre, var nog den siste som hade velat hedra Almqvist med en medalj.

Någon fjärde årgång av *Drift-Kuku* utkom inte. Den ersattes 1852 av *Spyflugan, komisk kalender för år 1853. Med bidrag af några stora författare och en hel mängd små, små spyflugor samt försedd med minst lika många träsnitt som salig Drift-Kuku.* Liksom föregångaren hade även *Spyflugan* en profetisk almanack, "utgifwen af Spyflug-Akademien". Nyfikenheten på vad som kan ha hänt i Almqvists liv håller i sig. Det är känt att han befinner sig i Nordamerikas förenta stater, men var? Den 6 juni: "Mormonerna utvälja f.d. Regementspastor Almqvist till sin biskop." Ingen dålig gissning, med tanke på att mormonerna tillät månggifte och Almqvist skulle komma att begå tvegifte när han äktade pensionatsvärdinnan Emma Nugent i Philadelphia.

Spådomen för den 23 december är en variation på en av profetior-na året innan i *Drift-Kuku*: "Testamenterar Ryttmästar von Scheven löst och fast till Regementspastor Almqvist."

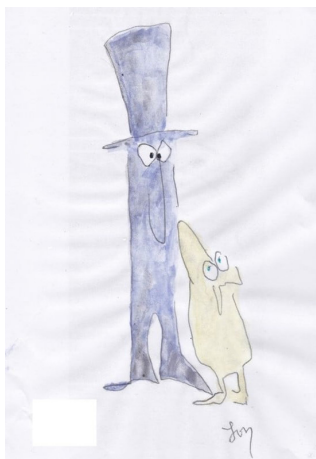
Medverkande i detta nummer

BENGT AF KLINTBERG är författare och folklorist. Han har de senaste åren gett ut *Trolldom, mord och mirakel. Tio folkminnesstudier* (2021), den självbiografiska *Ett år i taget* (2022) och *Sagor från Bohuslän* (2022).

GUSTAF-ADOLF NILSSON (1889–1960) var journalist i Helsingborg och senare på Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. Från mitten av 1930-talet skrev han en rad romaner och även en bok om sin vän och kollega Birger Sjöberg, *Birger Sjöberg och Frida* (1943). Ett antal fina artiklar och självbiografiska texter finns samlade i *Skånsk palett* (1942).

BUNNY RAGNERSTAM är journalist och författare. Han har i tio böcker skildrat ”min litterära historia om ett svenskt sekel” – den tidsmässigt första *Åskan genom tidevarvet* (2022), den sista *Slutet på ett sekel* (1998).

CECILIA SIDENBLADH är författare och dramatiker och skriver även historiska barnböcker. Hennes pjäs *Kärlek är* (2016) handlar om Love Almqvist och Wendela Hebbe, och den senaste, *Isjungfrun* (2019) om Victoria Benedictsson. Hon disputerade 1987 på en avhandling om Almqvists förhållande till bildkonst och teater, *Ty så roar mig att måla*.

Lars Olsson (Lon): C.J.L. Almqvist & Prickle